

JÖJJETEK A KERTEMBE!

Női történelemkonstrukció a Lesznai-sagában

A hogyan Lesznai mindezidáig egyetlen monográfusa, Vezér Erzsébet fogalmaz: „Lesznai Anna művészi pályája egyedülálló a század elején.” Ez a kultikus irodalmi beszédmód hangütését hordozó mondat azért is kínálkozik jó kiindulópontnak, mert tipikus kritikus gesztusként illusztrálja a Lesznai-jelenséggel kapcsolatos eddigi kutatásaimat, s egyúttal érzékelteti a témával kapcsolatos személyes elfogódottságomat is. Lesznai Anna mint a Nyugatkorszak polgári nőirodalmának remekbe szabott, karakteres alakja nem elsősorban az életmű sokoldalúsága és világszemléleti, művészi egysége tekintetében értékelhető egyedülállónak. Sokkal inkább rávilágít ez a mondat arra az irodalomszociológiai, az irodalom intézményes működésének, hálózatainak vizsgálatát fontosnak tartó szemléletre, amelynek segítségével értelmezhetővé válik Lesznainak egy hatékony női mitológiateremtés kiindulópontjával szolgáló korabeli megítélése. Toril Moi hosszan elemzi Bourdieu mezőelméletének hasznosságát a feminista érdeklődés számára, példaként pedig Simone de Beauvoir pályájának elemzését nyújtja.¹ Beauvoir Lesznaihoz hasonlóan intim kapcsolódásai révén jelentős szimbolikus tőkét halmozott fel, ezáltal könnyebben hozzájutott az irodalmi intézményrendszerhez, olyan hálózatokba került, amelyek előmozdították azt, hogy női íróként elismertté váljon. Beauvoir írói-gondolkodói identitásának elfogadtatását nagyban elősegítette az esztéti-

kai övezet habitusainak, beszédmódjának magas szintű elsajátítása, amire a Sartre-ral közös értelmiségi körben alkalmá nyílt. Paradox módon a női tapasztalat megszólaltatása (lásd a feminizmus kiinduló klasszikusának számító *A második nem* című művét) a férfidominanciát sugárzó elit mezőben való jártasság nélkül elképzelhetetlen lett volna. A domináns kultúrában való „otthonléte”, hogy Lesznai kulcsmetaforáját idézzem, tette lehetővé, hogy idegenségélményét megfogalmazza, legitimálja, és ezáltal hozzáférjen magának a diskurzusnak az átalakításához.

Lesznai szociális hálózata a felvilágosult nyugati „kolléganőjéhez” képest más mintázatot ölt. Azáltal, hogy a barokkos tornácú körtvélyesi kúria teraszán és kertjében összegyűjti és jóltartja művészbarátait, némi túlzással a szalonéletet szervező és így kapcsolati tőkére szert tevő úri hölgy szerepét alakítja. S ez a szerepkör jól megfér annak a szabadabb társadalmi formákban élő, a nagyvárosi kávéházak közegében magát otthon érző értelmiségi nőnek a figurájával, aki természetes közegének tekinti a hazai progresszió élcsapatának szinte mindegyikét. (Nem csoda, hogy Nyáry Krisztián a Nők Lapja hasábjain ki is aknáztta már az életút és a századelős milieu megrajzolásának regényes és széleskörű érdeklődésre számot tartó bulvárosított vetületeit.) Az írónőnek a családból hozott kulturális tőkéje² igen számottevő volt: édesanyja, a cukorgyáros Deutsch dinasztiaalapító Deutsch József leánya, Hat-

vany Deutsch Hermina volt, így a századelő egyik fontos irodalmi figurájának, nem utolsósorban a Nyugat mecénásának, Hatvany Lajosnak az unokatestvéreként gyors bejárása nyílt az irodalmi életbe, a Nyugat 1908. márciusi 5. számában indulásként rögtön hét verse jelent meg.

Édesapja, az Andrásyák házi orvosának fia, Zempléni Moscovitz Geyza a zsidó emancipáció klasszikus jelensége, a Lesznai által csodált apafigura példásan elsajátított dzsentri-identitása, melynek szerves része a magyar irodalom ismerete, 7000 kötetes könyvtárával is reprezentálható.³ Gyerekkori ismeretség fűzte Jászi Oszkárhoz, aki később a férje lesz („Ma is büszke vagyok rá, hogy Jászi Oszkárral közösen tettem meg egy jelentős életutat 1912-től 1919-ig, és hogy mindvégig jóbarátok maradtunk.” – írja 1959-es önéletrajzában.) Balázs Bélával ápolt közeli barátsága révén az 1914-től induló Vasárnapi Kör alapító és mindvégig meghatározó figurája, a rendszerint az ornamentális vagy a mágikus jelzővel összekapcsolt művészi világképének kialakulásában Lukácsék idealizmusa meghatározó szerepet játszott. A Lesznai kapcsolatrendszerét részletesen elemző Szilágyi Judit véleménye szerint Lesznai „híd volt a korszak nagy mozgalmi között, egyedülálló kapocs írók, költők, képzőművészek, az avantgarde és a klasszikus modernség, a polgári radikálisok és a kommunisták között is.”⁴

Lesznai azonban természetesen nem pusztán az irodalmi övezetben foglal el különleges helyet, hanem, miként Beauvoir, a női tapasztalat kimondásában, az egyéni hang megszólaltatásában is. Ilyen sajátos beszédmódot, új nyelvet valósítanak meg hímezsei, meséi, de mindenekelőtt különleges vagy egyedülálló a hazai nőirodalom története szempontjából *A kezdetben volt a kert* című, az életművet lezáró nagyregénye, amelyben női szempontú történelmet konstruál egy teljesen egyedi műfaji átíratot, sajátos moderni-

tást valósítva meg. Az objektív világ összeállíthatósága, a történelem és abban az önmagát felismerő centrális női szubjektum konstrukciójának szemléleti és nyelvi keretei a regény elkezdésének pillanatában még hagyomány nélküli újdonságként értékelhető vállalkozás volt a hazai nőirodalomban.

A nők történelem-tapasztalatának megjelenése az irodalomban fontos mérföldkő kulturális emancipációjuk szempontjából, s tegyük hozzá, hogy az ebben a témában rejlő potenciál kiaknázása még napjainkban is erővel bír. Gondoljunk csak a legutóbb Nobel-díjat kapó női szerző Svetlana Alekszijejics munkásságára, vagy Eva Menasse *Vienna* című családregényére, de akár említhetném a hazai kortárs irodalomból Tompa Andrea vagy Szécsi Noémi műveit is. A mainstream történelemreprezentációhoz képest a női történetek előtérbe állítják a hétköznapok világát, vagy például a háborús háttérország megpróbáltatásait. Woolf 1938-as *Évek* című regénye, a modernizmusban talán elsőként alkotva meg egy női közösségi tudatot, Lesznai művéhez hasonlóan egy családregény-sémát kitérítve hoz létre alternatív „Anglia története” olvasatot, amelyben az 1914-es évről szólva említésre sem kerül a világháború.

Lesznai a harmincas években kezdi el írni regényét, melynek alapsztorija a dualizmus előtti időkhöz nyúlik vissza, és a naplójában rögzített tervek szerint a trianoni béke utáni évekig húzódik. A regény meg is valósítja ezt a célkitűzést, de szinte egy újabb történelmi időperiódus alatt, hiszen 1939-ben az író képzőművész férjével a zsidóüldözések elől emigrál, New Yorkban telepednek le, fejük fölött pedig végigsöpör a II. világháború, ami mind a hazai, mind az amerikai hétköznapok szempontjából nagy cezúrát jelent. A regényt Lesznai továbbírja az 50-es években, de csak 1965-ben jelenik meg először németül, majd 1966-ban idehaza, magyar nyelven. Lesznai történelemértelmezésében mindenképpen szerepet játszott a zsidóság hazai szerepvállalásának tematizálásán túl a hazavesztés traumája, a történelem hanyatló, zűrzavaros és tragikus vonalának kialakításában pedig az újabb kataklizmák sorozatának átélése. Így válik ez a szöveg keletkezéstörténetével együtt olvasva a hazai modernizmus női történetévé.

Az 1930-as, 40-es években az európai nőmozgalom is elérkezik a történelem alakításában való részvétel szándékáig, vegyük példának akár a nemzetközi nőmozgalom, a WOVE békeprogramját, vagy az ekkoriban születő, a fasizálódó Európában a történelem alternatívájaként értelmezhető matriarchátus-elméleteket.⁵ Hazai pályán már a Horthy-korszak történelmi-konstrukciójában is szerepet játszanak a nőírók, gondoljunk csak Tormay Cecil tevékenységére, vagy Gulácsy Irén és Szentmihályiné Szabó Mária népszerű regényeire a két világháború között. Lesznai regé-

nyének koncepciója ezeket a nőirodalmi kontextusokat figyelembe véve is mindenképpen úttörő vállalkozásnak tekinthető, amellyel, hogy a mű tartalmaz a történetiség távlatába beépülő, a harmincas évekre már női műfajként is tipikussá váló kulcsregényszerű vonásokat is, hiszen főleg a regény második fele a századelő irodalmi életének, a modernizmus köreinek felvázolásaként is olvasható. Kulcsregényként írta meg Kaffka Margit (egyébként Lesznai barátnője) a művészi fejlődéstörténetét az *Állomásokban*, Ritoók Emma *A szellem kalandorai* címmel adott ki regényt a Vasárnapi Kör közegének egyfajta reprezentációjaként. (Érdekese az, ahogyan egymást tematizálják a fenti szövegekben az életük egy periódusában párhuzamosan haladó íróársak: míg Kaffka regényében Lesznai alakját fontos szerepkörben véljük felfedezni, addig Ritoóknál Lesznai figurája még csak meg sem jelenik.)⁶ A kulcsregény egyébként, mint a női tapasztalat számára adaptálható műfaj, már korábban, az 1870-90-es években fontos művészeti szalont működtető Wohl-nővéreknél megjelenik a magyar irodalomban, Wohl Janka *Aranyfűst* című kitűnő regénye saját korában még az irodalom nemzetközi hálózatába is beépült.⁷

Egy női kert

Újra elcsépelte közhellyel szólva, Lesznai életművének foglalataként, summázataként értékelhető nagyregénye, a *Kezdetben volt a kert* még kevés érdeklődést, méltatást vívott ki. Annak ellenére, hogy a rendszerváltás után megváltozott légkörű és szemléletű irodalmi közegben, az ezredforduló óta Lesznairól újra elég sok szó esik, és fontos szövegkiadások is történtek. (Török Petra a képzőművészeti hagyatékot reprezentáló kötet után sajtó alá rendezte Lesznai óriási mennyiségű és bonyolult rendszerben fennmaradt naplóinak egy tetemes részét.)⁸ Ennek egyik oka a szövegkiadás helyzete: 2015 májusában látott újra napvilágot a regény, a Múlt és Jövő Kiadó gondozásában, Kőbányai János utószavával, közel 50 éves űr után. Az első, 1966-os kiadás példányai már sok közkönyvtár polcain az újrakötés ellenére is alaposan megkoptak.

Az eddigi elemzők is kiemelik a szöveg sajátos hibriditását, sokszínűségét, különböző értelmezési utakat javasolva. Menyhért Anna, Török Petra és Kőbányai János a gender-szemponatok gyümölcsöző, Lesznai önértelmezési gesztusait is figyelembe vevő és ezáltal a regényt megnyitó lehetőségeire hívják fel a figyelmet.⁹ Jelen írásban én elsősorban a regény alaptémájának, a kertnek az értelmezésére törekszem, amely mint Lesznai magánmitológiájának központi motívuma a szöveget narratológiai szempontból is összetartva legitimizálja a női történelmi tapasztalatot. Értel-

mezésem szerint Lesznai regénye a kert összetett szimbolikájának átsajátításával, nőiesítésével hoz létre történelmet, megrajzol egy olyan totálképet, amelyben a nő legitim beszélőként olvasztja be a kert metafizikájába a pusztulás tragikumát cipelő történetiséget.

A kert Lesznai életművének egészében, képzőművészeti és irodalmi alkotásaiban egyaránt intenzíven jelenlévő, sokféle jelentésárnyalatot hordozó, alapvető témája, amelyben találkoznak a századelő szecesszióhoz köthető képzetei Lesznai panteizmusával és a vasárnapiosok idealizmusával. Lesznai munkáiban a kert klasszikus topológiája sajátos és sokrétű tematizálásban valósul meg, és meghatározza az életműről való kritikai beszédet is. Az írónőnek a körtvélyessi kúria közegével azonosított kerthez való viszonyát szokás kronologikusan is, az életrajzi történet metaforikus elemeként szerepeltetni, ebben a logikában a körtvélyesi gyerekkor jelenti magát az édenkertet. Török Petra megfogalmazásában: „Lesznai számára is létezett a Paradicsom, a gyönyörök kertje, és Körtvélyes volt a neve. Életművének alfája és omegája, örök ihletője volt a kert, a körtvélyesi «kastély» és a környező táj, de személyes életének eseményei is itt estek meg.”¹⁰ A felnőtté válás mint az individuum idegenségélményének tudatosodása és az írói identitás keresése, lírájának is fontos elemeként az éden elvesztésében tematizálódik. Majd az emigrációk során az otthontalanság kulcsmává, a kert utáni vágyakozás pedig alapvető létosztalgijává mélyül. A kert ebben a folyamatosan táguló életrajzi keretben tehát egyszerre jelenti a gyerekkort és az otthont, a hazai világot és egyben a múltat, a történelmi idő előrehaladásával, és a történelem tragikus kifejeleteivel végérvényesen elvesztett harmóniát.¹¹

A kert klasszikus toposzának többrétegű szimbolikája Lesznai felfogásában nem pusztán az otthon-otthontalanság oppozícióban értelmezendő, hanem művészi világának sarokpontjaival és esztétikai kategóriáival, a szerelemmel és a mesével is szorosan összefonódó horizontot képez. A mese fantáziavilága elválaszthatatlanul összeépül a természet univerzumával, ami az én kiteljesedését valósítja meg, egyik legfontosabb mesefigurája, Meluzina, az átváltozás mestere, szokásos lakhelyei, énváltozatai a természeti léthez kapcsolódnak. A kert a nőiséghez köthető irodalmi tradíció mentén, mint a szerelem ideális helyszíne is felértékelődik, sőt a női test és az éden metaforikus azonoságának hagyománya mentén, annak átsajátításával alapvető énmetaforává válik.¹²

Lesznainak kezdetben a költészetben és a naplókban verbalizálódó saját mitológiája továbbépült, és cizellálódott a vasárnapiosokkal közösen kidolgozott metafizikával, az általában a mágikus világnézet fogalmával jelölt felfogással. Ennek lényegi vonása a valóság transzcendenciájának elérése a művészet által, az

alkotásnak mint önfejlődési folyamatnak a felfogása, melynek célja az én és a nem én, vagyis a világ közötti ősi, mítikus egység visszaállítása.¹³ A mágikus világkép fogalmaival élve a kert, ahol a szerelem és a találkozás csodái megtörténnek, és így az én határoltságának megszűnését, az elidegenedettségek-élmény feloldásának lehetőségét hordozza, ezáltal elvezet a metafizikai övezetéhez. Az *Édenkert* kötet ajánló versében Lesznai a következőt írja: „Enyéme a lobbanó kertek / Enyéme a koccintó kelyhek / Enyéme a csudálkozó csók / A kereső szárnyú ima.”¹⁴ Ilyen értelemben olvassa Lukács György, a kör filozófusa Lesznai *Édenkert* című kötetét 1918-ban: „szubjektum és objektum Én és a világ, ember és természet szembenállása ezekben a versekben egyszerűen nincs jelen.”¹⁵

A kert-toposz átsajátításának folyamatában minden bizonnyal meghatározó tényező volt, hogy jól illeszkedett a kor nőiség-képzeteihez, amelynek mentén Lesznai írói szubjektumát sikeresen meg tudta formálni. A vasárnapi gondolkodásával rokonítható már csak a személyes kapcsolódás okán is¹⁶ a Simmelhez köthető nosztalgikus nőfelfogás, amelyet Rita Felski mint a századelőn a nővel kapcsolatos képzetek egyik jellegzetes alakzatát elemzett *A The Gender of Modernity* című alapvető munkájában.¹⁷ A Málit mint nőirót eszményítő, Balázs Bélától származó megfogalmazás: „virágokat és gyümölcsöket szóró misztikus vulkán”, jól illusztrálja ezt az elképzelést, miszerint a nőiség esszenciálisan a természetben fellelhető őserőhöz, a kiábrándulást hordozó történeti fejlődés előtti időhöz lenne köthető. Az emberi civilizáció lineáris előrehaladása, a technikai fejlődés magával hozta a modern személyiség önazonosságának elvesztését, ebben az oppozicionális logikában a nő képviselné az elvesztett teljességet.

A kert a regényben

Lesznai regényében a gyermekkor időtlenségéhez és az elveszett édenkerthez egyaránt kötődő kert témája, a fejlődéstörténet-narratíva kiinduló és végpontjaként jön létre: a tér, amely elnyeli, magába olvasztja az időt. Mindez nem afféle matriarchális-patriarchális, tér-idő oppozícióban tematizálódik, hanem egy olyan, a metafizikus-empirikus szétválasztás előtti mágikus tér-időként, ami a cselekvő, alkotó női szubjektum transzcendentálásaként írja át a mágikus világnet koncepcióját. Lesznai a kert mint a lineáris időn kívülit, az örökléthez tartozó dimenziót metaforizálja, amelyben az egymással való találkozások létrejöhetnek, és az én zártsága feloldódik. A kert mint totálkép magában foglalja a regénytéma fő motívumait, az egyes figurákat, az énnel való kapcsolódásuk eseményében.

A sokszálú, bonyolult fabula összerendezésének, egységesítésének eszközeül is szolgál a kert, a szöveg koherenciáját erősítő előre- és hátrautalások rendszerének elengedhetetlen eleme a kert-leírásokon keresztül megépülő önértelmezés. A leírások értelmezése során levonhatjuk azt a következtetést, hogy a kert-téma a szöveg önértelmező apparátusának legfontosabb elemeként értelmezendő. Mieke Bal feminista narratológus a leírást olyan „rugalmas helyként” fogja fel, amely megnyitja a szöveget és rajta keresztül „összefoglalhatjuk, átalakíthatjuk és megalkothatjuk a teljes elbeszélés jelentését.”¹⁸

„Augusztus van, a kastély mögötti domboldalon. Lizó a hársfasorban sétált. Itt a fiatal fák félhomályában is megpihen a nyár. Odébb a napon a perzselődő gypesek és a vén fák félhomályában megpihen a nyár. Odébb a napon a perzselődő gypesek és a vén fák sötéte körül dül a harc: a fény és árnyék, a harsozó színek és szagok csatája. Erős a kert, de hiába birkózik Lizóval, nem tudja többé leteríteni, magába olvasztani. Valami, ami Lizóban van, de mégse azonos vele, ellenáll a támadásnak. Kifeszítve lebeg két vetélkedő világ között. Mit jelent ez az elidegenedés? Hiszen az otthoni perspektívából már valótlannak látja az elmúlt fél esztendő eseményeit. Az az asszony, aki ott raboskodott a pesti lakásban, nem is ő volt. Idehaza Liszán ismét a régi lehetne. De az otthoni ki-táruzkodás, a belefeledkezés öröme elmaradt. Magára hagyottan bolyongott a kert mágikus szertartásai közt.”¹⁹ A regénynek ez a részlete beszéli el azt az eseményt, hogy Lizó várandósan elhagyta a férjét, és Pestről visszaköltözött az apai birtokra. Az argumentáció, az esemény és a leírás elválaszthatatlanul összekapcsolódik a szövegben. A leírás a női nézés aktivitásának, a jelenlétnek és az önazonosság megteremtésének szoros egységére hívja fel a figyelmet. A felnőtté válás kiszakadás-élménye, a megváltatlanság felnőtt-magánya, az én körülhatároltságának tapasztalata összefüggésben áll a látás felfokozódásával, aktivizálódásával. Az idézett hely kibontja a gyermekkori egységélmény megváltozásának témáját, mint a narratíva fő értelmezési horizontját, melyben a női-alkotói fejlődéstörténet és az idő végességének tapasztalata szétválaszthatatlanul egybefonódik. A kert-leírások tehát a női önreflexió helyeként ékelődnek be a szövegbe, rajtuk keresztül épül meg az íróvá válás története. Lizó író lesz, mondhatnánk Genette-Proust nyomán.

Mese a történelemtől

A regény első nagy fejezete (*Zsuzsánna árnyékában*) a szerencsétlen sorsú nagybirtokos Cserháthy-család történetének elbeszélését tartalmazza, a harmadik ge-

nerációt képviselő Cserháthy Józsi kisgyerekkorával bezárólag.

A zsidó származású Berkovics familia három generációs története szerepel a következő fejezetben (*Az új gazda*). A továbbiakban a két főszál, a harmadik generációban összefonódó Cserháthy Józsi és Berkovics Lizó történetének váltakozása, összekapcsolódása, határozott ellenpontozással jelöli ki a regénykonstrukció fő szerkezeti ívét.

A kert témája egyértelműen inkább a Berkovics-szálhoz kapcsolódik, amely nagyjából Lesznai saját családtörténetét követi: egy asszimilálódni vágyó zsidó család régi udvarházat és egy elhagyatott birtokot vásárol, az Andrásyak orvosaként nagy tekintélyre szert tevő és vagyont gyűjtő nagypapa ezt az örökséget hagyja fiára, Berkovics Istvánra. A fiatal pár, a második, immár magyar úrrá váló generáció, itt telepszik le, és „megmunkálja” a szétesett birtokot, belakja az ódon házat.

A családregegyek tipikus visszatérő motívuma, a családi összetartás kézzelfogható jelképe a „családi ház, amely a legtöbb regényben a családi sors vonatkozásában is valamiféle szimbolikus értéket kap.”²⁰ Ezt a szerepet tölti be, veszi át a kert, a ház helyettesítőjévé válik, metonimikusan utal magára a családra is. A harmadik rész a „kert-építésnek” az elbeszélését tartalmazza, ahol Berkovics István és Edelstein Klára házasságának eseményeit az elbeszélés összeköti a lesznai birtok elfoglalásának, a szinte lakhatatlan ház és a gondozatlan birtok átalakításának, a fészekrakásnak a történetével.

A Berkovics-lány, az írónőt megformáló Lizó percepciójában jelenik meg a kert a továbbiakban a regény szövegében. A lírai szekvenciaként beékelődő, erőteljes és eredeti vizualitást megvalósító leírások a női szemszög aktivizálódását jelzik, valamint az elbeszéléssel összefonódó funkciót is hordoznak, és a történelem meséjének kibontakozásával párhuzamosan annak ellenpontjaként is szolgálnak. A történelmi idő és Lizó karakterének individuális ideje szorosán összekapcsolódik és folyamatos kölcsönhatásban áll egymással. Az én a szöveg kifejezésével „belenő” a történelem terébe. Lizó pozíciója a nőiség hagyományos megképzéséhez is igazodik, mint nagy kommunikátor, közvetítő a generációk között, ellentétes politikai nézetű barátokhoz kapcsolódik, az összekötő, kiegyenlítő szerep figurájának lényegi vonása.

„Berti bácsi és a többi varázsló természetesen meghitt pillérei életének, de öregek, és csak azt tudják szeretni, ami már megvan... Pedig mindig többet kellene szeretni, ami már megvanná váljék, ami még nincs meg. Faludi Ákos, az megint egészen más. Az csupa újat akar, de nem olyat, ami a múltból ered. Lizó pedig csak olyan jövőt akar, ami teljesen a múltból nő ki, mint a friss hajtság a régi törzsből. Most például ő ma-

ga bújik ki a múltból. Ez nehéz művelet, amire segítségre van szüksége, barátokra. Mert a barátság: közösen akarni azt, ami még nincs, de készül. Úgy ahogy Lizó és a teste együtt csinálják a kisgyereket.”²¹ Lizó közvetítő szerepe a régi Magyarország népbárát, agrárius urai és a magyar progresszió ifjai között (és, továbbmenve, az őszirózsás forradalom által hatalomhoz segített Jásziék és a kommun ideológiai hátterét képező Lukácsék között) paralel vonás Lesznai valós személyiségének kivételes szociabilitásával és személyének a korabeli hálózatokba való sokrétű és központi beágyazódásával. A kommunikációs skillek fejlettségén és a női szubjektumképződés sajátosságán túlmenően Lesznainak a szeretet-elv mentén elgondolt szemlélete, a világ elromlásával szembehelyezett harmónia-elv – nevezzük akár sajátos panteizmusnak – is szerepet játszott a narratíva illetően koncepciójában.

A Lesznai történelem-reprezentációjában uralkodó felfogás a társadalmi kiengesztelődés irányába mutat, a szerteágazó történetvezetés összefügg a regényvilág szociográfiai tágasságával, az elbeszélés a paraszti sorok, a szegénység és a kiszolgáltatottság ábrázolásának egész arzenálját vonultatja fel, ezt maga Lesznai naturalizmusnak nevezi, külön tanulmányt érdemelne a szövegnek ez az aspektusa. (Ez a perspektíva akár fel is idézheti bennünk Lesznainak a 30-as években festett, bruegheli ihletésű, túlszűfolt falusi életképeit.) A szolidaritás, az együttérzés, a pacifizmus eszméi minde nélkülött a női nézőpont megképzésében foghatók meg, az elbeszélő szubjektum női tekintettel megkonstruálódó nagytotálja az intimitás kapcsolódásain keresztül, az apák, a báty, a szeretők és a barátok Magyarországaról alkot képet, a velünk és a szomszédokkal együtt megeső történelem narratívája bontakozik ki. Fenyő

Miksa szavaival: „száz ember nyugtalansága zajlik regényében..., merthogy az író semmilyen emberi sors mellett, mely valaha az útjába akadt, nem tud közönyösen elhaladni.”²² A kert ebből a szempontból is működtetett metafora, a teremtett világ szélessége és hierarchiákat nem ismerő szeretet befogadóképessége manifesztálódik benne, onnan indulunk ki és oda tévünk vissza. Miközben a társadalmi működés, a rossz beidegződések okozta számos emberi tragédia, a világjobbító eszmék kudarca, a folyamatosan csáléra menő történelem is elbeszélésre kerül. A történelem megtagasztalásának tanúsága, a tervek, eszmék, Lesznai kifejezésével élve: „megmásulásának” bemutatása vizsgázható téma a szövegben. A kiábrándulás narratívája az emberi világ egészét befogja, bemutatásra kerül a gyerekek és az öregek, magyarok és szlovákok, zsi-

dók és nem zsidók, nők és férfiak, urak és parasztok nézőpontjából egyaránt.

Alexa Károly a zsidó családregegyekről írt fontos írásában „hatalmas krónikának, szövegomlás”-nak metaforizálja Lesznai robosztus szövegét, és érzékeli azt az igen fontos és sajátos pozíciót, amelyben egyszerre és együtt kap hangsúlyt a zsidó asszimiláció kudarca és a Trianon-trauma.²³ Lesznai könyvének bölcsessége és lírai szépsége sokat adhat az újraolvasóknak, kielégítheti akár a második ezredforduló utánra végképp elveszett esszenciális nőiség iránti nosztalgiát, vagy a kortörténeti érdeklődést; de nem megkerülhető a zsidó önértelmezés szempontjából sem; és nem utolsó sorban a női történelem-reprezentáció perspektívájával járul hozzá a modernizmus Magyarországról kialakított képünkhöz.²⁴ ■ ■ ■

JEGYZETEK

- Toril Moi, *Bourdieu elsajátítása: A feminista elmélet és Bourdieu kultúraszociológiája* = A feminizmus találkozása a posztmodernnel, szerk. Séllei Nóra, Csokonai Kiadó, Debrecen, 1995, 131–170.
- Pierre Bourdieu kifejezése.
- Lesznai családtörténetével kapcsolatban több írás, kutatás és tanulmány napvilágot látott az elmúlt időszakban, pl. Repiszky Tamás: *Emlékek-fosztlányok, adalékok Lesznai Anna családtörténetéhez*, Enigma, 2007/52, 9–36.
- Borgos Anna – Szilágyi Judit, *Nőírók és írónők, Irodalmi és nemi szerepek a Nyugatban*, Budapest, Noran, 2011, 81.
- A WOVE működéséről és a matriarchátus-elméletekről összefoglalás: Leppänen, Katarina: *Rethinking civilisation in a European feminist context: history, nature, women in Elin Wägners Vackarlocka*, Acta Universitatis Gothoburgensis, 2015.
- Markója Csilla, *Három kulcsregény, és három „sorsába zárt vasárnapos”*, Enigma, 2007/52., 67–108.
- Török Zsuzsa, *Az Aranyfűst és a kulcsregény műfaja a modernizmus magyar irodalmában*, Irodalomtörténet, 2013/3, 350–374. A regénynek a nemzetközi hálózatba való belépését Mészáros Zsolt foglalja össze doktori disszertációjában: *Wohl-nővérek munkássága, irodalom, sajtó, szalon*, PhD-disszertáció, ELTE BTK, 2016, kézirat, 85–90.
- Sorsával tetováltan önmaga, Válogatás Lesznai Anna naplójegyzeteiből*, szerk. Török Petra, Argumentum, 2010.
- Kósbányai János, *Az eltűnt egész nyomában* = Lesznai Anna, *Kezdetben volt a kert*, Budapest, Múlt és Jövő, 2015, 647–672.; Menyhért Anna, *Női irodalmi hagyomány*, Budapest, Napvilág Kiadó, 2013, 187–227.
- Török Petra, *„Mindenképpen úgy érzem, ez lenne a fő könyv”, Lesznai Anna naplójegyzeteiről*, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 44.
- A kert topológiájának a pályatörténethez illesztésében igen gazdag Vezér Erzsébet kismonográfiája is, Vezér Erzsébet, *Lesznai Anna*, Kosuth, Budapest, 1979.
- A biblikus hagyománynak az édenkerthez kötött gendersztereotípiáiról és annak irodalmi továbbéléséről: Nothrop Frye, *Az Ige hatalma*, Európa, 1997.
- Lesznainak a Vasárnapi Kör esztétikájához való kapcsolódásáról: Török Petra: *Ornamenssé váltott sors-művészeti és irodalmi otthonteremtés Lesznai Anna életművében*, doktori.btk.elte.hu/phil/torokpetra/diss.pdf, 60–83.
- Lesznai Anna, *Édenkert*, Kner Izidor, Gyoma, 1918.
- Lukács György, *Lesznai Anna Új versei* = L. Gy., *Magyar irodalom – magyar kultúra*, Budapest, 1970, 137–142.
- Lukács 1906–1907-ben hallgatója volt Georg Simmelnek a berlini egyetemen, ugyancsak 1906-ban pedig Balázs részt vett Simmel magánsemináriumán, baráti kapcsolat is szövődött köztük, erről részletesebben: Mary Gluck, *Georg Lukács and his Generation 1900–1918*, Harvard, Cambridge, 1991.
- Rita Felski, *The prehistoric woman = The Gender of Modernity*, Harvard UP, 1995, 35–61.
- Mieke Bal, *A leírás, mint narráció = Narratívák 2, Történet és fikció*, szerk. Thomka Beáta, Kijárat Kiadó, Budapest, 1998, 158–159.
- Lesznai, *Kezdetben volt a kert*, i. m., 7.
- A téma összefoglalása: H. Szász Annamária, *A 20. századi családtörténeti regény*, Akadémiai, Budapest, 1982.
- Lesznai, *Kezdetben volt a kert*, i. m.
- Fenyő Miksa, *Két regény – két élet*, Irodalmi Újság, 1966. december 15, 8–9.
- Alexa Károly, *Regénytriptichon, műfaj-történeti adalék*, Kortárs, 2003/8 www.kortaronline/2003./08/a-magyar.zsidocsaladregeny/8002
- A gender-szemponyú irodalomértelmezés eszköztárának családbarát alkalmazhatóságának demonstrálásáról már nem is beszélve.

Jéga-Szabó Krisztina: tanár, a szegedi József Attila Tudományegyetemen végzett magyar-történelem szakon, majd az ELTE Modern Magyar Irodalom tanszékének PhD-hallgatója volt. Kutatási területe a Nyugat-korszak nőirodalmá.